

De Vrije Gedachte

www.devrijegedachte.nl
voor reacties mail naar info@devrijegedachte.nl

Bio-ethiek: strijdperk voor wetenschap en religie?

Boekbepreking

Mag wat kan?

‘Menselijke stamcellen: beloften en fantasieën.’ Zo kopt het Franse dagblad *Le Monde* van 14 december 2007 over het medisch-biologisch onderzoek dat gaande is. Op dezelfde pagina van die krant leest men ook in de kop van een bijpassend artikel over de tegenstelling tussen wetenschap en religie. Om die tegenstellingen te illustreren worden mede enkele personen ingevoerd. Vóór het onderzoek is bijvoorbeeld een medicus die zich bezighoudt met spierziekten. Hij pleit voor het voortzetten van het stamcelonderzoek bij embryo’s. Tegen dat onderzoek is het Vaticaan, bij monde van de directeur van de pauselijke Academie voor het leven.

De bovenbedoelde tegenstelling bloot leggen, dat is het doel van het boek dat Pierre-André Taquieff, hoofd van een Frans onderzoeksinstituut, schreef. De hoofdtitel van het boek van deze politicoloog en historicus van politieke ideeën luidt *La Bioéthique ou le juste milieu* (De bio-ethiek en het juiste midden).

Een vrijdenkersthema?

Is een onderwerp als bio-ethiek de aandacht van een vrijdenker waard? Zou het slechts een medisch onderwerp betreffen, dan zal men de vraag wellicht negatief beantwoorden. Maar het gaat hier over de vraag naar het ethisch handelen binnen de medisch-biologische wetenschap. De vraag is: *mag alles wat kan?* Indien men die vraag ontkennend beantwoordt, dan zal men moeten aangeven naar welke criteria dat *mogen* wordt afgegrensd. Bij het reageren op die verplichting, zitten we midden in het bekende ethische strijdperk waar de rooms-katholieke kerk het alleenrecht opeist om beslissend te oordelen. Het lijkt me voer voor een vrijdenker.

Taquieff zet de discussie over dit onderwerp op een rijtje. Hij neemt er de ruimte voor, mede vanwege zijn manier van werken (veel herhaling) en het verschaffen van informatie. Het gaat daarbij om een lawine van verwijzingen. Hier wreekt zich dat hij geen literatuurlijst en een naam- en trefwoordenregister heeft opgenomen. In het computertijdperk is dat niet al te moeilijk om samen te stellen en het zou de bruikbaarheid van het boek vergroten.

Angst

Bio-ethiek is geboren uit multidisciplinaire overwegingen met betrekking tot morele beginselen, legt Taquieff uit. Ze omvat wetenschappelijke disciplines als biologie, gentechologie, medische

wetenschap, moraaltheorie. Men houdt zich bezig met zaken die de mens bedreigen met ontmenselijking. Daarbij speelt angst een grote rol. Het gaat dan om twee soorten angst.

De ene angst betreft zich op het begin van het leven, namelijk op de mogelijkheid om selectief met embryo's om te gaan, om genen te manipuleren, om langs die weg een 'betere' mens te creëren. Het is de angst voor een oud project, namelijk dat van de eugenetiek. De andere angst betreft zich op het einde van het leven, te weten het gebruik van de medische wetenschap ten behoeve van een systematische praktijk van levensbeëindiging, de euthanasie.

Die angsten zijn niet ongegrond, met name gelet bijvoorbeeld op de praktijken binnen het nazidom. Het is dan vervolgens de vraag of op grond van notoir misbruik van medische mogelijkheden, helemaal moet worden afgezien van het gebruik van helend vermogen, dat in medische mogelijkheden besloten ligt. De bio-ethiek houdt zich met vragen van die strekking bezig. Ze schippert tussen 'diabolisering' en 'omzichtigheid' van het gebruik van medische mogelijkheden door.

RK kerk diaboliseert

De 'diabolisering' van de mogelijkheden vindt men terug bij de mensen, die volstrekt willen afzien van het gebruik van biotechnisch onderzoek. De 'omzichtigheid' is aan de orde bij mensen, die het helend vermogen ten dienste van het lijdende individu willen (kunnen) toepassen. Die toepassing zal dan met waarborgen moeten zijn omkleed. De discussie over dit al levert verschillende argumentatiereeksen op. Het blijkt met name dat de rooms-katholieke kerk zich met het 'diaboliseren' bezighoudt. Telkens weer weet Taguieff dit bloot te leggen. Hij constateert hij, dat de rooms-katholieke kerk de dogmatische moraal beheert, volgens welke alleen god de maat van alle dingen is.

De grote thema's van de bio-ethiek zijn de eugenetiek, de abortus en de euthanasie. Op het terrein van die thema's vinden de ideologische confrontaties plaats tussen de rooms-katholieke kerk en zijn tegenstrevers, stelt Taguieff vast. Die ideologische confrontaties analyseert hij vanuit drie ideologische posities: 1. De christelijke positie (gedomineerd door de roomse kerk), 2. De humanistische positie en 3. de ecologische positie.

Christendom

De christelijke positie gaat uit van de idee dat het menselijk leven heilig is omdat er reeds vanaf zijn oorsprong de relatie is met god, zijn schepper. God is de meester over het leven en niemand mag onder geen beding het recht opeisen daarin op welke wijze ook, in te grijpen. Het fundament van de moraal wordt gevonden in een transcendent wezen.

Alle argumenten die worden gebruikt om een situatie te helpen verbeteren of om persoonlijk leed te voorkomen, lopen op die roomse zienswijze stuk. Die zienswijze vormt bijvoorbeeld ook de basis om het gebruik te verbieden van voorbehoedsmiddelen waarmee ongewenste zwangerschap of verspreiding van het aids-virus wordt tegengegaan. De christelijke positie levert dus een regel van absolute non-interventie op.

Humanisme

De humanistische positie gaat uit van de mens als aards wezen en heeft als beginsel, dat de mens de maat is van alle dingen. Wat goed is voor de mens wordt gezocht in de idee van de maximalisatie van het welzijn voor een zo groot mogelijk aantal mensen (een utilitaristische opvatting). De mens kan en mag dat doen, wat zijn vermogens verbetert. Daarbij geldt als norm, dat die verbetering niet de ontplooiing van anderen in de weg mag staan. Dit betekent dat die handeling moreel verantwoord is of als juist is te typeren, die het grootst mogelijke welzijn produceert voor allen die het betreft.

Het fundament van de moraal heeft een immanent karakter. Ze volgt in feite de gulden regel van 'doe aan anderen dat wat u wilt, dat men u doet'. Ingrepen die in de sfeer van de eugenetiek, abortus of euthanasie vallen zijn dus mogelijk, maar er zijn grenzen te stellen.

Ecologie

De ecologische positie wordt door Taguieff in zijn extreme vorm genomen, namelijk het radicale naturalistische conservatisme (geïllustreerd door wat 'deep ecology' heet). Het is een vorm van fundamentalisme, die wordt gekarakteriseerd door een pantheïstische mystiek (alles is met alles verbonden en heilig) en een ethische zorg met betrekking tot de natuur, waarvan de mens deel uitmaakt.

Vanuit deze ecologische positie worden stellingen betrokken als de onaanraakbaarheid van de natuurlijke orde wat een volstrekt behoud van het bestaande meebrengt. De vraag is of een dergelijke onvoorwaardelijke onthouding van ingrijpen verdedigbaar is in de biomedische praktijk. Met die vraag ligt weer de hele discussie open, te weten het zoeken naar de marge tussen het *technisch mogelijke* en het *moreel wenselijke*. Dat is precies het terrein waarop het bio-ethische onderzoek plaats vindt.

Schopenhauer

In verschillende bio-ethische raden en commissies (nationaal zowel als internationaal) ontmoeten de vertegenwoordigers van de drie voornoemde ideologische posities elkaar. Er is weinig fantasie voor nodig om te bedenken dat zij niet snel tot eensluidende conclusies komen, zo blijkt ook bij Taguieff.

Zijn boek heeft vooral een inventariserend en analyserend karakter. Verwacht dus niet een mooie conclusie waarin wordt opgelost wat de duellerende partijen gescheiden houdt. Wel waagt Taguieff een poging aan te geven hoe een 'juist midden', een 'gulden regel' is te vinden. Op wie valt hij daarbij dan terug? Juist, Arthur Schopenhauer (1788-1860). Wat hij aan hem ontleent is intrigerend. Waarom acht Taguieff het waard om de moraaltheorie van Schopenhauer ten behoeve van een standpunt in de discussie over bio-ethiek te analyseren? De reden is de volgende.

Schopenhauer huldigt in de kern van zijn moraaltheorie een puntig uitgangspunt voor het handelen. Dat uitgangspunt bestaat uit twee elementen, namelijk 'Breng niemand schade toe' en 'Help een ieder zo ver je daartoe in staat bent'. Daar, in die twee elementen ziet Taguieff de filosofische erfenis waar de hedendaagse bio-ethiek niet overheen zou moeten stappen.

Het betreft een moraal van mededogen. Deze baseert zich dus op twee normen. De eerste betreft een verbod om te blessen, te schaden. De tweede is geformuleerd als een aanbeveling om te helpen. Het hele scala van zaken die de bio-ethische problematiek betreft, is hiermee langs te lopen, van de problematiek van het gebruik van stamcellen, van de status van de menselijke embryo tot en met het recht op sterven in waardigheid. Het betekent niet dat er onmiddellijk pas klare antwoorden te vinden zijn op grond van de voornoemde moraaltheorie. Maar ze is wel bruikbaar bij het zoeken naar een 'gouden regel', het 'juiste midden' in concrete gevallen.

Taguieff laat het hier niet bij. Na deze schets van de bio-ethische problematiek en de aanreiking van de grondslagen van een 'gouden regel' vervolgt hij zijn analyse van de argumentatiereeksen bij diverse kwesties, zoals die van de eugenetiek en de macht van de biologische 'techno-wetenschap'. Het verbaast niemand dat hij nu in herhaling gaat vervallen. De ideologische grondslagen van de argumentatiereeksen veranderen namelijk niet.

Evenmin zal het verbazen dat er geen ferme conclusies door hem worden getrokken. Immers, zo geeft hij weer, het 'juiste midden' is geen scherp te trekken grens. Het lijkt meer op *un centre vague*, een vaag centrum, in ieder geval iets dat niet met precisie is te lokaliseren. Voor hem gaat het om de keuze voor de mens. Die keuze hoeft niet te betekenen dat men een halt toe roept aan de vooruitgang in de wetenschap en de ontwikkeling van bepaalde technieken. Waar het omdraait is dat de inzet van de techniek ondergeschikt zal zijn aan de ethiek, zo vat ik zijn standpunt samen.

TAGUIEFF, Pierre-André, *La bioéthique ou le juste milieu, Une quête de sens à l'âge du nihilisme technici*, (De bio-ethiek of het juiste midden, Een onderzoek naar de zin in het tijdperk van het technisch nihilisme), uitgeverij Fayard, Parijs, 2007, 363 blz., € 22.--

Thom Holterman